

ПРАВОВІ ЗАСАДИ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2024.03.003>

УДК 347.78:061.1ЄС

Лариса Литвинова,

<https://orcid.org/0000-0002-5802-3681>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

завідувачка сектору з охорони інтелектуальної власності,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: nbuvdpir@ukr.net

Авторське право Європи: адаптація винятків і обмежень до цифрового та транскордонного середовищ

Мета статті – дати тлумачення положень Директиви DSM, зокрема винятків та обмежень щодо використання творів, які охороняються авторським правом, розкрити їх роль у розширенні та оновленні наявної системи винятків з авторського права, яка застосовується до установ культурної спадщини; розглянути реалізацію Директиви у національне законодавство держав-членів Європейського Союзу. **Методи дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу і синтезу, систематизації і узагальнення, логічного підходу. **Наукова новизна.** Розкрито концепції, що лежать в основі введеної Директиви про авторське право та суміжні права на єдиному цифровому ринку, які мають стосунок до установ культурної спадщини. Констатовано, що винятки і обмеження існують для полегшення використання контенту, захищеного авторським правом, у певних обставинах та для досягнення конкретних цілей державної політики у таких галузях, як освіта, дослідження, культурна спадщина. Підкреслено, що Директива DSM перетворює деякі винятки авторського права з необов'язкових на обов'язкові. Відзначено, що запровадження та введення винятків у національне законодавство для установ культурної спадщини, насамперед, вплине на транскордонне співробітництво у галузі оцифрування та цифрового розповсюдження оцифрованих копій між державами-членами Європейського Союзу. **Висновки.** Наголошується, що Директива DSM є ключовим елементом стратегії єдиного цифрового ринку Європейської комісії, вона допомагає здійснити амбітну модернізацію системи авторського права Європейського Союзу. Директива DSM встановлює правила винятків та обмежень авторського права і суміжних прав. Завдяки цьому документу, по-перше, у ст. 3–6 вводяться чотири нові обов'язкові обмеження виняткових прав правовласників для адаптації правової бази до цифрового використання творів: інтелектуальний аналіз тексту та даних легально доступних творів у комерційних і некомерційних дослідницьких цілях, інтелектуальний аналіз тексту та даних для інших цілей, цифрове використання творів у навчальних і освітніх цілях, для збереження культурної спадщини. По-друге, у ст. 8 встановлюється новий механізм ліцензування творів, що вийшли з комерційного обігу. Це – твори, які ще захищені авторським правом, але не можуть бути куплені для їх продажу. Таке положення полегшує установам культурної спадщини, зокрема бібліотекам, зробити такий твір доступним для некомерційних цілей за певних умов. Вищевикладене підкреслює актуальність винятків для індустрії культури, творчості, особливо у тому, що стосується їхньої діяльності щодо збереження, доступу та поширення творів із музеїв, бібліотек та архівів.

К л ю ч о в і с л о в а: авторське право Європейського Союзу, винятки та обмеження, інтелектуальний аналіз тексту і даних, цифрова освітня діяльність, твори, що вийшли з комерційного обігу, збереження культурної спадщини, установи культурної спадщини, єдиний цифровий ринок.

Актуальність теми дослідження. Після дуже довгого та трудомісткого законодавчого процесу 17 травня 2019 р. було ухвалено нову Директиву 2019/790/ЄС Європейського Парламенту і Ради про авторське право та суміжні права на єдиному цифровому ринку (Директива DSM, *англ.* Directive on Copyright in the Digital Single Market), спрямовану на модернізацію системи авторського права. Варто зазначити, що про модернізацію законодавства Європейського Союзу (далі ЄС) у галузі авторського права було оголошено за чотири роки до ухвалення Директиви DSM, коли у повідомленні Європейської комісії (До сучасної, більш європейської системи авторського права, 9 грудня 2015 р.)

[6] йшлося про адаптацію та доповнення чинної системи авторського права ЄС (п. 3 Преамбули Директиви DSM). Директива DSM була ухвалена для вирішення проблем, пов'язаних зі «швидким технологічним розвитком» та появою «нових бізнес-моделей» і «нових учасників» (п. 3 Преамбули Директиви DSM) [5].

Одразу зауважимо, Директива DSM не є вичерпним європейським кодексом авторського права XXI ст. Швидше, це просто ще один фрагмент законодавчої бази ЄС, куди входить приблизно п'ятнадцять директив з авторських прав, доступу до інформації та культурної спадщини. Директива DSM доповнює існуючу структуру (Директива 96/9/ЄС про правовий захист баз даних; Директива 2000/31/ЄС про деякі правові аспекти інформаційних послуг; Директива 2001/29/ЄС про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві; Директива 2012/28/ЄС про певні дозволені способи використання сирітських творів; Директива 2014/26/ЄС про колективне управління авторським правом і суміжними правами та мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори для онлайн використання на внутрішньому ринку; Директива 2017/1564/ЄС про певні дозволені способи використання певних творів та інших об'єктів, захищених авторським правом і суміжними правами, для користування сліпими особами та особами з вадами зору або іншими обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації; Директива 2019/789/ЄС про авторське право і суміжні права, що застосовується до певних онлайн-трансляцій організацій мовлення і ретрансляції теле- і радіопрограм тощо) та оновлює структуру лише у певних вузьких галузях – досліджень, інновацій, освіти, збереження культурної спадщини (п. 4, п. 5 Преамбули Директиви DSM) – шляхом перетворення деяких факультативних винятків з авторського права на обов'язкові, роблячи їх більш конкретними щодо використання творів установами культурної спадщини. Зокрема, винятки з авторського права Директиви DSM призначено для полегшення установам культурної спадщини оцифровувати свої колекції та робити ці твори доступними в Інтернеті.

Аналіз досліджень та публікацій. Останнім часом українська правова спільнота приділяє достатньо уваги вивченню сучасних проблем упровадження авторських прав у Європейському Союзі. Заслужують на увагу праці таких учених, як Ю. Капіца, В. Троцька, О. Коршун, Г. Андрощук, М. Холошанова, І. Стройко, Л. Приходько, де досліджуються окремі аспекти правового регулювання та механізму реалізації авторських прав, визначених Директивою DSM. Проте, система винятків з авторського права Директиви DSM, з точки зору установ культурної спадщини, поки що не перебуває у полі зору наших науковців. Винятки з авторського права Директиви DSM покликані полегшити роботу установ культурної спадщини, які збирають цифрові твори, оцифровують свої колекції і роблять їх доступними в Інтернеті.

Мета статті – дати тлумачення положень Директиви DSM, зокрема винятків та обмежень щодо використання творів, які охороняються авторським правом, розкрити їх роль у розширенні та оновленні наявної системи винятків з авторського права, яка застосовується до установ культурної спадщини; розглянути реалізацію Директиви у національне законодавство держав-членів ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розділ II Директиви DSM вводить чотири нові, обов'язкові, винятки і обмеження авторського права, стосовно установ культурної спадщини, а саме: винятки, котрі дозволяють аналізувати текст та дані творів, захищених авторським правом (ст. 3 регулює інтелектуальний аналіз тексту

та даних для наукових досліджень, для інших цілей; ст. 4 запроваджує власні нові обмеження); винятки, котрі дозволяють використовувати твори, які охороняються авторським правом, у цифровій та транскордонній навчальній діяльності (ст. 5); винятки, котрі дозволяють зберігати культурні цінності установами культурної спадщини (ст. 6). Окрім того, ст. 8 (2) Директиви запроваджує обов'язковий виняток щодо так званих творів, що вийшли з комерційного обігу, які зберігаються в колекціях установ культурної спадщини і можуть бути доступними в Інтернеті, якщо немає способу отримати дозвіл на це від організацій колективного управління. Тобто, всього Директива DSM запроваджує п'ять нових обов'язкових винятків, які мають привнести позитивні зміни в роботу установ культурної спадщини.

Установа культурної спадщини (*англ.* cultural heritage institution – CHI) визначається ст. 2(3) Директиви як «загальнодоступна бібліотека або музей, архів або установа зі збереження кіно- або аудіоспадщини». Цікаво, що це визначення частково збігається з визначенням дослідницької організації (ст. 2 (1), але це не викликає жодних практичних проблем, оскільки існує чимало установ, які в своїй діяльності працюють в обох напрямках. Головне, щоб основною метою установи було проведення наукових досліджень або здійснення освітньої діяльності, яка також включає проведення наукових досліджень. Виходячи з цього, національна бібліотека може одночасно бути установою культурної спадщини, дослідницькою установою і навіть освітньою установою, тобто може покладатися на виняток для інтелектуального аналізу тексту та даних для наукових досліджень (ст. 3), виняток для використання об'єкта, що охороняється в цифровій та транскордонній освітній діяльності (ст. 5), а також виняток щодо збереження культурної спадщини (ст. 6). Таким чином, чи буде національна бібліотека в певній державі дійсно мати право на вищезгадані винятки, залежатиме від її ролі, передбаченої національним законодавством.

Директива DSM запроваджує не один, а два нові винятки для інтелектуального аналізу тексту та даних (*англ.* Text and Data Mining, TDM)¹ (ст. 3 і 4), які мають реалізуватися всіма державами-членами ЄС. Перший виняток дозволяє оптимально використовувати інтелектуальний аналіз тексту та даних для наукових досліджень² науково-дослідними організаціями та установами культурної спадщини, а саме відтворювати твори, інші об'єкти, що охороняються авторським правом (окрім програмного забезпечення), а також добувати вміст баз даних. Умовою застосування цього винятку є отримання означеними організаціями законного доступу до перерахованих об'єктів³. Наприклад, у разі підписки, отриманої дослідницькими організаціями, установами культурної спадщини, особи, прикріплені до них та охоплені цими підписками, повинні вважатися такими, котрі мають законний доступ. Законний доступ також має охоплювати доступ до контенту, який перебуває у вільному доступі в Інтернеті.

¹ Наукові дослідження охоплюють як природничі, так і гуманітарні науки (п. 12 Преамбули Директиви DSM).

² Під законним доступом слід розуміти доступ до контенту на основі політики відкритого доступу або через договірні угоди між правовласниками та дослідницькими організаціями або установами культурної спадщини, такими як підписка, або іншими законними способами (п. 14 Преамбули Директиви DSM).

³ Твори та інші об'єкти слід вважати такими, що постійно перебувають у колекції установи культурної спадщини, якщо копії таких творів чи інших предметів є власністю або постійно зберігаються в цій установі, наприклад, шляхом передачі права власності або ліцензійної угоди, зобов'язань щодо обов'язкового депозиту або умов постійного зберігання (п. 29 Преамбули Директиви DSM).

Відповідно до цього винятку, установи культурної спадщини можуть надсилати текстові повідомлення та аналізувати дані про всі твори, котрі зберігаються в їхніх колекціях (або до яких вони мають законний доступ за допомогою інших засобів), якщо це відбувається з метою наукових досліджень. Зокрема, ст. 3 створює новий обов'язковий виняток з авторського права: право контролювати вилучення інформації з творів, що є об'єктами авторського права, право на базу даних sui generis, а також право створювати цифрові копії аналогових творів, доступ до яких здійснюється на законних підставах, з метою виконання тексту та інтелектуального аналізу даних з метою дослідження.

Виняток чи обмеження, відповідно до ст. 4, дозволяє будь-якому користувачеві (включаючи установи культурної спадщини) відтворювати твори та інші об'єкти, що охороняються авторським правом, а також добувати вміст баз даних для проведення інтелектуального аналізу текстів та даних з будь-якою іншою метою, що сприяє розвитку аналітики даних та штучного інтелекту в ЄС. Цей виняток стосується лише матеріалів, доступних на законних підставах і щодо яких правовласники прямо не заборонили таке використання. Наприклад, ст. 4 може застосовуватися до аналізу текстів та даних, що здійснюється комерційною організацією, яка не вважається такою, котра виконує завдання суспільного інтересу.

Разом ці два винятки надають установам культурної спадщини широкі можливості для інтелектуального аналізу текстів та даних. У тих випадках, коли правовласники зарезервували свої права і не можуть покладатися на загальний виняток, запроваджений у ст. 4, вони можуть повернутися до конкретного винятку щодо наукових досліджень у ст. 3. Важливо розуміти, що такий виняток для наукових досліджень застосовується не тільки у ситуації, коли установа культурної спадщини проводить дослідження, а й коли вона дозволяє стороннім дослідникам проводити свої дослідження.

Наступний виняток дозволяє некомерційне цифрове використання творів та інших об'єктів, що охороняються авторським правом, з єдиною метою ілюстрації для навчання під відповідальність освітніх установ і супроводжується посиланням на джерело, зокрема імені автора (ст. 5). Допускається як очна, так і дистанційна діяльність, але остання може здійснюватися через захищене електронне середовище, доступне тільки викладацькому складу, студентам і учням освітньої установи. Хоча сфера дії ст. 5 обмежена онлайн-навчанням, на практиці вона, швидше за все, застосовуватиметься до цифрових форматів або трансляції аналогових матеріалів. Тобто, освітні установи можуть з повною правовою визначеністю надавати навчальний контент дистанційним учням в інших державах-членах через своє безпечне електронне середовище, наприклад, інтранет університету або віртуальному навчальному шкільному середовищу. Установи культурної спадщини можуть отримати зиск від цього винятку, запропонувавши навчання у партнерстві зі школами, коледжами чи університетами.

Однією з цілей Директиви DSM є уніфікація правил, які застосовуються до цифрового збереження з метою сприяння створенню транскордонних мереж з об'єднання ресурсів та досвіду по всіх країнах ЄС. Установи культурної спадщини держави-члена, які не мають технічних засобів або їм не вистачає експертних знань в оцифруванні, можуть «покладатися на третіх осіб, які діють від їхнього імені та під їхню відповідальність, включаючи тих, які базуються в інших державах-членах, для виготовлення копій» (п. 28 Преамбули). Таке доповнення забезпечує можливість спільного використання обладнання для

оцифрування через транскордонні мережі оцифрування та дає змогу залучати зовнішніх підрядників під час створення резервних копій. Для збереження фондів установ культурної спадщини виняток, згідно зі ст. 6, дозволяє робити резервні копії творів та інших об'єктів, що постійно перебувають у їхніх колекціях⁴, та вільно конвертувати формати таких резервних копій. Немає жодних обмежень щодо формату або засобу відтворення. Тобто, установи культурної спадщини повинні мати можливість робити копії у будь-якому форматі, на будь-якому носії та з використанням будь-якої технології. Кількість копій не обмежена, хоча це має бути лише в обсязі, необхідному для збереження. Відповідно до п. 27 Преамбули Директиви DSM, копії можуть робитись будь-якої миті існування твору. Відповідно до цієї статті, установам культурної спадщини дозволяється ігнорувати умови контракту, де прописано, що їм не дозволяється робити копії для збереження, крім того вони можуть виконувати національні процедури для усунення або обходу заходів технічного захисту.

З точки зору установ культурної спадщини, найважливішою зміною, внесеною Директивою DSM, є положення, які дозволяють їм надавати твори з їхніх колекцій, що вийшли з комерційного обігу (*англ.* out of commerce works, OOCW). Відповідно до ст. 8 Директиви DSM, установи культурної спадщини повинні докладати розумних зусиль, щоб визначити, чи є робота доступною через звичайні канали торгівлі чи ні. Державам-членам ЄС дозволено встановлювати конкретні вимоги для полегшення цієї оцінки. За цим положенням, можуть використовуватися лише матеріали, які постійно перебувають у колекції установи, а виняток стосується лише прав та типів матеріалів, щодо яких жодна організація зі збору платежів, відповідно до свого мандату, не може видати ліцензії (ст. 8 (2) Директиви DSM). Цей так званий «резервний» виняток дозволяє установам культурної спадщини розміщувати такі твори на некомерційних вебсайтах.

Якщо винятки, введені ст. 6, підходять для створення резервних копій об'єктів постійної колекції, але про надання доступу до них в Інтернеті не йдеться, то ст. 8 частково усуває цю прогалину. Вона зобов'язує всі держави-члени ЄС створити механізм, відповідно до якого установам культурної спадщини дозволяється відтворювати, розповсюджувати, оприлюднювати та робити доступними в Інтернеті всі твори зі своєї колекції, що вийшли з комерційного обігу, за умов укладання ліцензії із організацією колективного управління (ст. 8 (1) Директиви DSM).

Твори, що вийшли з комерційного обігу, не слід плутати з «сирітськими творами» або «творами, що перебувають у суспільному надбанні». Термін «сирітські твори» застосовується до таких творів, авторів яких неможливо визначити або знайти, незважаючи на ретельно проведений пошук правовласників (ст. 2 Директива 2012/28/ЄС про певні дозволені способи використання сирітських творів), тоді як твори, що вийшли з комерційного обігу – це твори, які «недоступні для публіки через звичайні канали торгівлі, коли були зроблені розумні зусилля визначення цього» (ст. 8 (5) Директиви DSM). Роботи, які ніколи не надійдуть у продаж, можуть включати плакати, листівки, журнали або аматорські аудіовізуальні твори, а також неопубліковані твори (п. 37 Преамбули Директиви DSM). Твори, що перебувають у суспільному надбанні, – це твори,

⁴ Твори та інші об'єкти слід вважати такими, що постійно перебувають у колекції установи культурної спадщини, якщо копії таких творів чи інших предметів є власністю або постійно зберігаються в цій установі, наприклад, шляхом передачі права власності або ліцензійної угоди, зобов'язань щодо обов'язкового депозиту або умов постійного зберігання (п. 29 Преамбули Директиви DSM).

які більше не захищені авторським правом і можуть бути оцифровані, поширені та передані без жодних обмежень.

Щоб дати можливість правовласникам забороняти установам культурної спадщини надавати доступ до своїх творів, останні мають публікувати інформацію про твори, що вийшли з комерційного обігу, на «загальнодоступному єдиному онлайн-порталі», яким керуватиме Відомство інтелектуальної власності Європейського Союзу (*англ.* European Union Intellectual Property Office, EUIPO), за шість місяців до того, як вони зроблять твори доступними в Інтернеті. Цей шестимісячний термін призначений для того, щоб дати правовласникам реальну можливість відмовитись до того, як їхні твори будуть доступні в Інтернеті (ст. 10 (1) Директиви DSM). Після закінчення шестимісячного періоду твори можуть бути розміщені на вебсайтах установ культурної спадщини з некомерційною метою або відповідно до умов виданої ліцензії, погодженої між установою і організацією колективного управління, або як виняток. У будь-якому разі установа культурної спадщини не несе ризику бути притягнутою до відповідальності за порушення авторських прав.

Як бачимо, Директива DSM, ухвалена у 2019 р., розглядає деякі питання авторського права, з якими стикаються установи культурної спадщини. Як і в усіх європейських директивах, положення Директиви DSM не застосовуватимуться безпосередньо, тому мають бути реалізованими кожною державою-членом ЄС у своєму національному законодавстві.

Нідерланди стали першою державою-членом ЄС, яка повністю запровадила Директиву у грудні 2020 р., реалізуючи усі положення Директиви DSM за допомогою єдиного виконавчого акта [8]. Цей закон містить зміни до Закону про авторське право (*Auteurswet*), Закону про суміжні права (*Wet naburige rechten*), Закону про базу даних (*Databankenwet*) та Закону про нагляд за організаціями колективного управління (*Wet toezicht CBOs*). Наприклад, винятки ст. 3 і 4 Директиви DSM реалізовано у Законі про авторське право (*Auteurswet*), Законі про суміжні права (*Wet naburige rechten*) та Законі про базу даних (*Databankenwet*). Зокрема, ці винятки або обмеження для інтелектуального аналізу тексту і даних було запроваджено у ст. 15n Закону про авторське право, яка за змістом дуже схожа до винятків ЄС. Виняток щодо використання у цифровій та транскордонній навчальній діяльності (ст. 5 Директиви DSM) реалізовано у ст. 12 (5) і ст. 16 Закону про авторське право як додатковий пункт до наявного винятку для використання в освітніх цілях. У цьому випадку національний виняток є трохи суворішим, ніж виняток ЄС. Законодавець ввів винятки щодо збереження культурної спадщини (ст. 6 Директиви DSM) та використання творів, котрі вийшли з комерційного обігу, установами культурної спадщини (ст. 8 Директиви DSM) у ст. 16n і 18c Закону про авторське право відповідно, тексти яких схожі до Директиви DSM. Як бачимо, запропонований імплементаційний акт не містить будь-яких положень, що виходять за рамки положень Директиви DSM. Цей вибір ґрунтується на тому факті, що, відповідно до законодавства Нідерландів, акти, які реалізують лише законодавчі інструменти ЄС, можуть ухвалюватись за допомогою спрощеної законодавчої процедури. Однак, це не заважає парламенту вносити додаткові зміни, що виходять за рамки положень Директиви DSM.

Перенесення єдиним нормативним актом положень Директиви DSM у підзаконні акти, крім Нідерландів, здійснили багато інших країн. Зокрема, для зменшення участі парламенту ніж потрібно для звичайної законодавчої процедури 12 листопада 2021 р. Ірландія імплементувала положення Директиви DSM через Регламент Європейського Союзу 2021 р. (Законодавчий акт № 567/2021) [7]. У той час,

як національна транспозиція загалом не відходить від тексту Директиви DSM, вона містить деякі додаткові позитивні деталі. Наприклад, пояснюється, що тягне за собою резервування прав на інтелектуальний аналіз тексту та даних і надається додаткова інформація про заходи щодо забезпечення публічності, необхідні від організацій колективного управління в контексті ліцензій на твори, що вийшли з комерційного обігу. Це забезпечує правову визначеність для установ культурної спадщини. Крім того, ірландська транспозиція передбачає, що, коли бенефіціари мають «законний доступ до відповідного твору чи об'єкта, що охороняється, відповідний автор або виконавець повинен забезпечити, щоб цей бенефіціар мав можливість скористатися цим винятком або обмеженням тією мірою, в якій це необхідно» [7]. А от механізм скасування ліцензування для винятку у сфері освіти, відповідно до ст. 5 Директиви DSM, вже існував в Ірландії, і його було збережено.

Ухваливши у квітні 2021 р. Закон про делегування повноважень, Сенат Італії дозволив уряду країни виконувати директиву без подальшого обговорення у парламенті. Тому, вже в листопаді транспозиція Директиви DSM Італією була прийнята законодавчим декретом Ради міністрів. Є деякі позитивні аспекти, такі як можливість для дослідницьких організацій та установ культурної спадщини, котрі використовують виняток для інтелектуального аналізу тексту та даних, не тільки робити копії, а й повідомляти громадськості про результати дослідження, що необхідно для поширення таких результатів та підтримки співпраці між дослідниками. Іншими словами, передача захищених матеріалів, отриманих у результаті обчислювальних дослідницьких процесів, дозволяється за умови, що такі результати включено в оригінальну публікацію, колекцію даних чи іншу оригінальну роботу. Тобто, італійський законодавець вийшов за рамки ст. 3 Директиви DSM, скориставшись можливістю, передбаченою ст. 25 цієї Директиви. Крім того, в Законі про авторське право установи культурної спадщини визначаються більш широко ніж у Директиві DSM, включаючи бібліотеки, музеї, архіви, якщо вони відкриті для громадськості або доступні для громадськості, а також ті, що належать освітнім закладам, науково-дослідним організаціям та органам громадського мовлення, а також інститутам охорони кіно- і звукової спадщини, органам громадського мовлення. Ще один цікавий момент: відповідно до національного законодавства, виняток для освіти не підлягає винагороді, але він поширюється лише на використання частин захищеного авторським правом матеріалу, а для матеріалів, призначених для освітнього ринку, нот, виняток застосовується лише у тому випадку, якщо на ринку немає відповідних ліцензій. В італійському законі виняток для творів, що вийшли з комерційного обігу, відповідно до ст. 8 (2) Директиви DSM, реалізовано лише для програмного забезпечення та баз даних, що суперечить тексту Директиви, яка застосовує виняток до всіх типів творів.

Угорщина застосувала особливий підхід до реалізації положень Директиви DSM. У відповідь на спалах пандемії Covid-19 та щоб створити більше можливостей для навчання, поки освітні заклади були закриті, уряд Угорщини прискорив упровадження використання творів у цифровій та транскордонній навчальній діяльності (ст. 5 Директиви DSM) до угорського законодавства. Новий виняток було запроваджено у рамках надзвичайного указу у квітні 2020 р. Імплементация решти положень була ухвалена парламентом наприкінці квітня 2021 р. Угорщина є єдиною державою-членом, яка використала Директиву DSM для надання додаткових можливостей для освітніх закладів у відповідь на пандемію.

Відповідно до ст. 29 (1) Директиви DSM, держави-члени ЄС мали до 7 червня 2021 р. перенести її положення до національного законодавства, і лише після того, як держава завершить процес імплементації, установи культурної спадщини цієї держави зможуть скористатися цими новими правилами. Лише три країни ЄС – Нідерланди, Угорщина і Німеччина – вчасно перенесли Директиву у свої законодавчі акти [4]. Мальта зробила це через кілька тижнів після крайнього терміну. Європейська комісія 26 липня 2021 р. ініціювала розгляд порушень через затримку імплементації положень Директиви DSM 23 державами-членами ЄС, надіславши кожній листа із запитом щодо їхніх подальших планів стосовно реалізації цього процесу [3]. На початку 2023 р. Європейська комісія звернулася до Суду Європейського Союзу щодо Болгарії, Данії, Фінляндії, Латвії, Польщі, Португалії, Фінляндії з приводу непоінформування ними Комісії про повну транспозицію заходів стосовно Директиви DSM.

Більш ніж через чотири роки після того, як Директива DSM набула чинності на рівні ЄС, її імплементація в національне законодавство країн-членів майже завершена. Після того, як Болгарія 1 грудня 2023 р. оприлюднила Закон про авторське право та суміжні права, Польща залишається останньою країною-членом ЄС, яка не впровадила Директиву DSM у своє законодавство.

Безсумнівно, Директива DSM справила вплив і на Україну, яка вже має статус кандидата на членство в ЄС і перебуває в активній фазі євроінтеграції. У цьому контексті можна розглянути новий виняток з авторських прав, запроваджений ст. 22 Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 1 грудня 2022 р. (Закон) [2]. Зокрема, відповідно до п. 14 ч. 2 ст. 22 цього Закону дозволено копіювання творів «з метою пошуку тексту і даних». Це стосується лише тих випадків, коли копії творів «зроблені із законного джерела»; текст і дані включені «до наукових публікацій або пов'язаних з ними»; такий пошук тексту і даних має здійснюватися «для дослідницьких цілей»; «використання творів не було прямо заборонено суб'єктами авторського права відповідним чином, зокрема за допомогою засобів, придатних для зчитування комп'ютером з цифрового контенту, що є доступним у мережі Інтернет». Крім того, використання твору допускається «із зазначенням імені автора і джерела запозичення» [2]. Тобто, ми бачимо український варіант щодо інтелектуального аналізу тексту та даних, який є вужчим у кількох аспектах. Наприклад, пошук тексту і даних обмежується винятково науковими публікаціями або пов'язаними з ними та засобами, придатними для зчитування комп'ютером з цифрового контенту, що є доступним у мережі Інтернет. Водночас, Директива DSM дозволяє «глибинний аналіз тексту і даних» [3], тобто її положення застосовуються більш широко, наприклад, до навчання моделей штучного інтелекту. Більше того, українська умова щодо відсутності прямої заборони правовласником використання творів суперечить Директиві DSM, яка забороняє обмеження правовласниками обов'язкового винятку щодо глибинного аналізу тексту і даних для цілей наукових досліджень. Крім того, статті Директиви DSM дозволяють націлюватися на «твір чи інший об'єкт», а не тільки на наукові публікації. Ст. 4 Директиви DSM дозволяє проведення TDM з будь-якою метою, а не тільки для дослідницьких цілей.

Наразі Міністерство економіки України спільно з Українським національним офісом інтелектуальної власності та інновацій працює над розробленням стратегій упровадження норм Директиви DSM, що включає «запровадження творів та інших об'єктів, що вибули з комерційного обігу (out-of-commerce works and other subject matter), механізму перегляду договорів у частині розміру винагороди, збільшення строків охорони для деяких об'єктів суміжних прав, розширення

можливостей використання сирітських творів, урегулювання винятку щодо глибинного аналізу тексту і даних (Text and Data Mining) тощо» [1].

Висновки. Отже, Директива DSM – перша велика реформа авторського права ЄС за останні 20 років, яка вплине і сформує майбутній розвиток авторського права у сфері освіти, науки та культури.

Будь-який закон про авторське право створює монополію. Монопольні чи виняткові права, надані правовласникам, запобігають будь-якому копіюванню або спільному використанню творів. Гнучкі можливості в законодавстві про авторське право (обмеження та винятки) є обмеженням (або винятком) виняткових прав, що надаються правовласникам. Обмеження та винятки мають вирішальне значення для установ культурної спадщини, оскільки вони є основним правовим механізмом, за допомогою якого можна отримати доступ до інформації та повторного її використання.

Наголошуючи на неадекватності чинних винятків для епохи цифрових технологій, в якій ми живемо, європейський законодавець був змушений констатувати, що використання творів відбувається у нових формах і дедалі частіше транскордонно. Тому було ухвалено рішення додати до чинних винятків та обмежень (п. 4 Преамбули Директиви DSM), призначених для більш традиційних і не обов'язкових способів використання, нові винятки, адаптовані для цифрового використання, та ще й обов'язкові. Однак, ці нові винятки здебільшого обмежуються такими областями: освіта, збереження культурної спадщини, наукові дослідження та інновації (п. 5 Преамбула Директиви DSM). Розглянуті вище винятки, введені Директивою DSM, є істотним поліпшенням становища дослідницьких, освітніх установ, установ культурної спадщини і, відповідно, мільйонів користувачів.

Список бібліографічних посилань

1. Майданик Л. У напрямку ЄС: законодавчі зміни України з авторського права. *Юридична Газета*. 2024. № 3 (781). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/u-napryamku-es-zakonodavchizmini-ukrayini-z-avtorskogo-prava.html>
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
3. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN#d1e822-92-1https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN>
4. DSM Directive Implementation Tracker. URL: <https://www.notion.so/DSM-Directive-Implementation-Tracker-361cfae48e814440b353b32692bba879>
5. Copyright: Commission calls on Member States to comply with EU rules on copyright in the Digital Single Market. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/copyright-commission-calls-member-states-comply-eu-rules-copyright-digital-single-market>
6. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Towards a modern, more European copyright framework. COM/2015/0626 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2015%3A626%3AFIN>
7. S. I. No. 567/2021 European Union (Copyright and Related Rights in the Digital Single Market) Regulations 2021. URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2021/si/567/made/en/pdf>
8. Wet van 16 december 2020 tot wijziging van de Auteurswet, de Wet op de naburige rechten, de Databankenwet en de Wet toezicht en geschillenbeslechting collectieve beheersorganisaties auteurs- en naburige rechten in verband met de implementatie van Richtlijn (EU) 2019/790 van het Europees parlement en de Raad van 17 april 2019 inzake auteursrechten en naburige rechten in de digitale eengemaakte markt en tot wijziging van de Richtlijnen 96/9/EG en 2001/29/EG. *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*. Jaargang, 2020. URL: https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20201229/publicatie_wet/document3/f=/vlezeixgrtwy.pdf

References

1. Maidanik, L. (2024). U napriamku YeS: zakonodavchi zminy Ukrainy z avtorskoho prava [Towards the EU: legislative changes in Ukraine on copyright] *Yurydychna Hazeta*, 3 (781). Retrieved from <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/u-napriamku-es-zakonodavchi-zmini-ukrayini-z-avtorskogo-prava.html> [In Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy (2022, December 1). Pro avtorske pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrainy No. 2811-IX [On copyright and related rights: Law of Ukraine No. 2811-IX]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> [In Ukrainian].
3. European Parliament and of the Council (2019, April 17). Directive (EU) 2019/790 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN#d1e822-92-1https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN> [In English].
4. DSM Directive Implementation Tracker. Retrieved from <https://www.notion.so/DSM-Directive-Implementation-Tracker-361cfac48e814440b353b32692bba879> [In English].
5. (2021, July 26). Copyright: Commission calls on Member States to comply with EU rules on copyright in the Digital Single Market. Retrieved from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/copyright-commission-calls-member-states-comply-eu-rules-copyright-digital-single-market> [In English].
6. European Commission (2015). Towards a modern, more European copyright framework. COM/2015/0626 final. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2015%3A626%3AFIN> [In English].
7. (2021). S. I. No. 567/2021 European Union (Copyright and Related Rights in the Digital Single Market) Regulations 2021. Retrieved from <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2021/si/567/made/en/pdf> [In English].
8. (2020, December 16). Implementatiewet richtlijn auteursrecht in de digitale eengemaakte markt. *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*. Jaargang, Netherlands. Retrieved from https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20201229/publicatie_wet/document3/f=/vlezeixgrtwy.pdf/ [In Dutch].

Larysa Lytvynova,

<https://orcid.org/0000-0002-5802-3681>,

Candidate of Sciences in Social Communications,

Head of the Intellectual Property Protection Sector,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

EUROPEAN COPYRIGHT: ADAPTATION OF EXCEPTIONS AND LIMITATIONS TO THE DIGITAL AND TRANSBOUNDARY ENVIRONMENT

The purpose of the article is to provide an interpretation of the provisions of the DSM Directive, in particular, exceptions and restrictions on the use of copyrighted works by cultural heritage institutions; to consider the implementation of the DSM Directive into the national legislation of the Member states European Union. **Research methods.** The solution of the tasks set in the article is carried out with the help of the following general and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, logical approach. **Scientific novelty.** The concepts underlying the introduced DSM Directive, which are relevant to cultural heritage institutions, are explained. It is stated that exceptions and limitations exist to facilitate the use of copyrighted content in certain circumstances and to achieve specific public policy objectives. It is noted that the introduction of exceptions for cultural heritage institutions in national legislation will affect cross-border cooperation in the field of digitization and digital distribution of copies between of the Member states European Union. **Conclusions.** The DSM Directive is a key element of the European Commission's Digital Single Market Strategy and will help modernize the European Union copyright system. The DSM Directive sets out rules for exceptions and limitations to copyright and related rights. Articles 3 to 6 of the DSM Directive introduce new mandatory restrictions on the exclusive rights of rightholders in order to adapt the legal framework to the digital use of works: text and data mining for the purposes of scientific research and other purposes, digital use of works for educational purposes and preservation of cultural heritage. These exceptions open up the possibilities that digital technology offers for research, data analysis, education and heritage conservation, as well as online and cross-border use of copyrighted material. Art. 8 DSM Directive establishes a new mechanism for licensing out-of-commerce works. These are works that are still copyrighted but cannot be purchased for sale. This provision will make it easier for cultural heritage institutions, such as libraries, to make such a work available for non-commercial purposes under certain conditions. The above emphasizes the relevance of exceptions for the cultural and creative industries, especially with regard to their activities to preserve, access and disseminate works that museums, libraries or archives retain in their collections.

Key words: copyright of the European Union, exceptions and limitations, text and data mining, digital educational activities, out of commerce work, preservation of cultural heritage, cultural heritage institutions, digital single market.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: nbuvdrip@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.